

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

גלילי ונרות לעירון בפרשת השבוע
בעריכת ד"ר נחמה ליבוביץ

כי תצא (תשכ"ג)

כ"ג י' - י"ז

א. י. כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע.
ספרי: "כי תצא מחנה" כשתהיה יוצא הוי יוצא מחנה.
מלבי"ם: (בפרושו לדברי ספרי הנ"ל): "ולא תסמור על הנס".

א (1) מה חזרות בפסוקנו שבאו דברי הספרי לישוב?

ב (2) כיצד יש לסמן את פסוקנו בסמני פסוק לפי דברי הספרי?

ב. י. ונשמרת מכל דבר רע.
ספרי: "ונשמרת מכל דבר רע" שומע אני בטהרות ובטומאות ובמעשרות הכתוב מדבר, ת"ל: (פ' ט"ו) "ערוה" אין לי אלא ערוה, מניין לרבות ע"ז ושפיכות דמים וקללת השם? ת"ל: "ונשמרת מכל דבר רע" מה ערוה מיוחדת מעשה שגלו בה כנענים ומסלק השכינה, כך כל מעשה שגלו בה כנענים ומסלק. שכינה. כשהוא אומר "דבר רע" אף לשון הרע במשמע.
רמב"ן: ד"ה ונשמרת מכל דבר רע. "שהשטן מקטרג בשעת הסכנה". לשון רש"י. והנכון בעיני בענין המצוה הזאת, כי הכתוב יזהיר בעת אשר החטא מצוי בו; והידוע במנהגי המחנות היוצאות למלחמה, כי יאכלו כל תרעבה, יגזלו ויחמסו ולא יתבוששו אפילו בבאוף וכל נבלה. הישר בבני אדם בטבעו יתלבש אכזריות וחימה כצאתו מחנה על האויב, ועל כן הזהיר בו הכתוב "ונשמרת מכל דבר רע". ועל דרך הפשט היא אזהרה מכל הנאסר. ובספרי "ונשמרת מכל דבר רע" שומע אני ... (עיין דברי הספרי דלעיל).

וגם זה מן הטעם שפרשנו, כי מלבד האזהרות שבאו באלה עברות חמורות, יוסיף לאו במחנה; שנשמר בו מכל אלה העברות, שלא תסתלק השכינה מישראל אשר שם, כאשר אמר (פסוק ט"ו) "כי ה' אלוקיך מתהלך בקרב מחניך", והנה העושה העברות הגדולות במחנה, כאותם שכתוב בהם (ירמ' ז' ל') "שמו שקוציהם בבית אשר נקרא שמי עליו לטמאו".
ועוד: שלא יגברו עלינו האויבים, אם נעשה כמעשים הגורמים להם שיגלו מפנינו וזהו (דב' כ"ג ט"ו) "ולתת אויביך לפניך".
והוסיפו בו "לשון הרע", כדי של: ירבו ביניהם מחלוקות, ויכו ביניהם מכה רבה מאד יותר מן האויבים.

א (1) מה קשה לרמב"ן בפסוקנו?

ב (2) במה שונה פרושו של הרמב"ן מפרוש הספרי?

ג (3) מה רמז מצאו חז"ל בפסוקנו לאסור לשון הרע?

ד (4) השווה דברי הרמב"ן כאן לדבריו שמת ט"ו כ"ה ד"ה שם שם לו חוק ומשפט, בעיקר פרושו השני "או שייסרם בחוקי המדבר". מה רצה הרמב"ן להוכיח שם בעזרת פסוקנו הטובא בדבריו? (ועיין עלון ההדרכה!)

ג. י. ונשמרת מכל דבר רע.

כתובות ט"ו ע"ב אזהרה למוצא שם רע מניין? (ובירושלמי פאה פרק א' הלכה ג': אזהרה ללשון הרע מניין?)
ר' אליעזר אמר: (ויקרא י"ט) "מלא תלך רכיל בעמך".
ר' נתן אמר: "ונשמרת מכל דבר רע".

ר' מאיר שמחה מדוינסק: משך חכמה: לא רחוק לומר שכונת הפסוק שלא לגלות פסוקנו של המלחמה ושלא לספר ארעם ורבעם לשום איש. ומזה יארת שלא להניח לשום אדם לצאת מן המחנה, שמא ישיגוהו שונאיהם וימלטו מפיו תחנותם וכמו שהגיד המצרי לזוד בסוף שמואל א'. וזה בכלל "דבר רע" שאסרו בספרי: אפילו דבור רע, וזה לשון רע, וכוונתו למה שכתבתי.

וכן מצינו בירושלמי פאה: אזהרה ללשון הרע מניין? וכו' ועיין כתובות ט"ו (ע' לעיל), הענין דיש שני לאורין על שני סוגי לשון הרע: האחד על לשון הרע בתוך בני ישראל עצמם מזה לזה, והשני לשון הרע מחוץ למחנה ישראל, וזה פשט המקרא "כי תצא מחנה על אויביך...".

1 x (1) מה רמז מצא בעל משך חכמה לפרשו הסוטה גם מפירוש חז"ל וגם מפירוש הרמב"ן?

(2) מה הוכחה שבויקרא מדובר בלשון הרע "מזה על זה" ובפרשתנו מישראל לאויב?

(3) מה רצה להוכיח מספור העמלקי בשמואל א' ל'?

ד. י"ל. ויתד תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוץ וחפרת בה...
כתובות ח' ע"א: דרש בר קפרא: מאי דכתיב "ויתד תהיה לך על אזנך"? אל תקרי "על אזנך" אלא "על אזניך" (אל"ף בקמץ, זין בשוא), שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון, יניח אצבעו באזניו.

רמב"ם מורה נבוכים ג' מ"ז
... ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים: החלק האחד ידמה, שהם אמרום על צד באור עניין הפסוק ההוא, והחלק השני הוא מבינה אותם ויחשבו לשחוק, אחר שהוא מבואר נגלה, שאין זה עניין הפסוק. והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתו ולשמרם ויחשוב, שהם עניין הפסוק ושמשפט הדרשות כמשפט הדיבין המקובלים.

ולא הבינה אחת משתי הכתות, שהם על צד מליצת השיר, אשר לא יספק ענינם על בעל שכל. והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא והיו עושים אותו הכל, כמו שיפשו המסוררים מזמרי השיר.

אמרו רבותינו ז"ל: חבי בר קפרא: "ויתד תהיה לך על אזניך" על תקרי "אזניך" אלא "אזניך", מלמד שאם ישמע אדם דבר מגונה יתן אצבעו בתוך אזנו". ואני תמיה אם זה התנא אצל אלו הסכלים כן יחשוב בפירוש זה הפסוק, ושזאת היא כוונת זאת המצווה,
ושהיתד הוא האצבע ו"אזניך" הם האזנים, איני חושב שאחד ממי ששכלו שלם יחשב זה, אבל היא מליצת שיר באה מאד, הזהיר בה על מדה טובה, והוא, כי כמו שאסור לומר דבר מגונה כן אסור לשמעו, וסמך זה לפסוק על צד המשל השיר. וכן כל מה שיאמר במדרשות: "אל תקרי כן אלא כך" - זהו עניינו.

1 x (1) מהי חסיבה החיצונית והפנימית שחביאת את הדרשן לדרוש זה?

(2) השווה דברי הרמב"ם הנ"ל לדברי הרשב"א בעלון ההדרכה לפרשת עקב, במה שונים הם ובמה הם שווים על מדרשי אגרות?

ה. ט"ז לא תסגיר עבד אל אדוניו אשר ינצל אליך מעם אדוניו.
תרגום אונקלוס: לא תמסר עבד עממין ליד רבוניה

רש"י: כתרגומו.

ד"א אפילו עבד כנעני של ישראל שברח מחו"ל לא"י.

רמב"ן ומעם "לא תסגיר עבד אל אדוניו" דבק למעלה, שאם יברח העבד מאדוניו אשר יצאת עליו מחנה לא תסגירנו לו בממון אשר יתן לך, ולפי שאמר (י"ט) "במקום אשר יבזור" בראה שהוא מצחה שיהיה בן חורין ולא בעבד בו אנחנו. והטעם במצוה זו, כי עמנו יעבוד את השם, ואיננו הגון שנחזירנו אל אדוניו לעבוד ע"ז.
ועוד שיתכן שילמד דרך מבוא העיר, כי בענין כזה ילכדו מדינות רבות על ידי העבדים והשבויים הבורחים משם.
ורבותינו אמרו (גיטין מ"ה א') אפילו בעבד כנעני של ישראל שברח מחוצה לארץ לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ השם וינצל מעבוד היושבים על אדמה טמאה, ושאיין כל המצוות בזהגות שם.

(1) השווה לדברי ת"א:

מיני תרגימא על ת"א: עבד עכו"ם שברח מאדוניו העכו"ם.

ר' אליהו מזרחי: כתרגומו, שהוא ישראל הנמכר לעכו"ם.

(א) הסבר מה ראו כמעט כל מפרשי התרגום לפרש את דבריו (ובעקבותיו את פרושו הראשון של רש"י) כפי שפרשו בעל מיני תרגימא?

xx (ב) דעת ר' אליהו המזרחי היא יחידאית, נגד דעת כל הפירושים, יש סוברים שלשון רש"י לפסוקנו המריצה אותו לפרש את דברי התרגום כפי שפירש. מה בלשונו של רש"י לפסוקנו עשוי לשמש לו סמך?

(2) מה ההבדל בין רש"י (על שני פירושו) ובין הרמב"ן (אם נפרש את דברי אונקלוס כפי שפירש בעל מיני תרגימא)?